

کارکردهای اجتماعی اندیشه مهدویت در حوزه امنیت و دفاع

محمود ملکی راد^۱

چکیده

تقویت دو حوزه «دفاعی» و «امنیتی» از عناصر مهم برای توانمندی کشورها محسوب می‌شوند. عوامل گوناگونی در تداوم و پایداری امنیت و تقویت روحیه دفاعی در مردم نقش دارند. تثبیت باورها و آموزه‌های دین، از عناصر مهم استحکام روحیه دفاعی در مردم و به تبع آن، در تثبیت امنیت نقش مهمی دارند. در این زمینه «اندیشه مهدویت»، به عنوان یکی از آموزه‌های اساسی دین اسلام در امنیت افزایی و دفاع از نظام اسلامی، دارای کارکرد است. کارکرد اجتماعی باور به مهدویت در حوزه دفاع و امنیت را می‌توان در حوزه‌هایی چون نظم اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی، استحکام روابط اجتماعی، تقویت قدرت اجتماعی، مورد بازشناسی و تحلیل قرار داد. بدین جهت از مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق، نشان دادن ظرفیت اندیشه مهدویت در حوزه دفاع و امنیت، از طریق «تبیین کارکرد اجتماعی» آن در ساحت نظم و انسجام و استحکام روابط و قدرت اجتماعی است. از برجسته‌ترین راهکارهای این اندیشه در این حوزه‌ها عبارت است از: استحکام باورهای دینی، به‌خصوص آموزه امامت، تولید و بازخوانی ارزش‌های اخلاقی مشترک، ایجاد ارتباط و پیوند عاطفی در مردم، ایجاد اتحاد و هویت واحد بین اقوام و خرده فرهنگ‌ها، و ایجاد اعتماد عمومی که از تقویت ارزش‌ها و پایبندی به قواعد اخلاقی ناشی می‌شود.

واژگان کلیدی: مهدویت، دفاع، امنیت، اجتماعی، انسجام، روابط اجتماعی، قدرت اجتماعی.

«نظام اجتماعی» عبارت است از: مجموعه نقش‌های اجتماعی متقابل به هم پیوسته که برای تحقق هدفی مشخص، برای یک مجموعه با همدیگر پیوند یافته و به صورت یک واحد یکپارچه در آمده‌اند.» از دیدگاه جامعه‌شناسان، دین یکی از عوامل مهم استحکام و تثبیت و بقای نظام اجتماعی به‌شمار می‌رود؛ به طوری که کلیه خدمات، اغراض و غایات، آثار و تبعات آشکار و پنهان دین به جامعه مورد نظر است. اسلام به عنوان آخرین دین الهی همه ظرفیت‌های لازم را برای هدایت و کمال انسان در بر دارد. در این دین، اندیشه مهدویت از جایگاه مهمی برخوردار است. «مهدویت» نظریه‌ای کامل و جامع برای اداره زندگی بشر است. این مؤلفه تفسیری راهبردی از عرصه‌های اساسی حیات بشری ارائه و در باور و نگرش، رفتار و کنش انسان‌ها و ساحت‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی آن‌ها تحوّل بنیادین ایجاد می‌کند. کارکردهای این اندیشه هم ناظر به زندگی حال افراد است و هم ناظر به آینده آن‌ها. این اندیشه در فرهنگ شیعی به علت گره خوردن آن با اعتقاد به امام زنده، از اهمیت و جایگاه ممتازی برخوردار است و طبعاً در حوزه‌های فردی و اجتماعی آثار و پیامدهای بسیاری دارد. بیش‌ترین آثار و کارکردهای مهدویت، با بحث «انتظار» گره خورده و دارای ظرفیت‌ها و کارکردهای مطلوب و آثار ملموسی است. «انتظار» به دلیل برخورداری از عناصر تأثیرگذاری که در خود دارد، ایده انتظار فرج، ایجاد آمادگی جامعه در زوایا و حوزه‌های مختلف اعتقادی و فکری، اخلاقی و تربیتی، فرهنگی و اجتماعی و سیاسی را در پی دارد. این امر موجب می‌شود تا جامعه منتظر از همه ظرفیت‌ها و توانمندی‌های خود استفاده کند و خود را برای ایجاد و تحقق جامعه موعود و آرمانی اسلام که در اندیشه اسلامی از آن به «حکومت جهانی امام مهدی (عج)» یاد می‌شود؛ آماده کند. شناخت و تبیین کارکردهای اجتماعی باور به مهدویت می‌تواند پیامدهای مفیدی برای جامعه منتظر داشته باشد. «امنیت افزایی» و «دفاع از دین و نظام اسلامی» بر آمده از آن، از آثار و نتایج مهم کارکردهای اجتماعی اندیشه مهدویت به‌شمار می‌رود.

کارکرد مهدویت در نظم اجتماعی و نقش آن در امنیت و دفاع

«نظم»، یکی از عوامل مؤثر بر کارایی نظام اجتماعی است. «نظم» در لغت به معنای

آرایش، ترتیب و توالی است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱۲، ص ۵۷۸ و چلبی، ۱۳۸۲: ص ۳۱). در تعریف اصطلاحی «نظم اجتماعی» آمده است:

نظم اجتماعی، نتیجه نفوذ متقابل مجموعه‌های مشترک آرمانی و هنجاری با شبکه‌های فرصتی و تعاملی کنشگران فردی و جمعی است» (چلبی، ۱۳۸۲: ص ۳۱).

از دیدگاه جامعه‌شناسان، از میان نهادهای اصلی جامعه، «نهاد دین و مذهب» در ایجاد نظم از اهمیت بالایی برخوردار است. دورکیم که در مطالعات خود دین را به‌عنوان یکی از نهادهای اجتماعی معرفی می‌کند؛ کارکرد آن را همبستگی، انسجام و نظم می‌داند (اسکیدمور، ۱۳۸۵: ص ۱۶۶). دین با ایجاد باورها و ارزش‌ها و هنجارها و رفتارهای مشترک، می‌تواند در ایجاد و تقویت نظم اجتماعی نقش مهمی داشته باشد. در پرتو تحقق عوامل یاد شده، خصایص و ویژگی‌های بارز اعتقادی و اخلاقی‌ای چون ایمان و اعتماد عمومی در مردم به‌وجود می‌آید و در نتیجه موجب نظم‌پذیری جامعه خواهد شد. با توجه به این‌که اندیشه مهدویت تبلور کامل دین اسلام و آئینه تمام‌نمای آن است؛ بنابراین بحث و گفت‌وگو از راهکارهای این اندیشه در ایجاد نظم اجتماعی می‌تواند در ترسیم راهکار برای دفاع و امنیت مفید و مثمر باشد.

اندیشه مهدویت از جهات مختلف می‌تواند بر ایجاد و استحکام نظم اجتماعی و به تبع آن، بر ایجاد امنیت و تقویت روحیه دفاع مؤثر باشد. اینک به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. علم و معرفت

بر اساس روایاتی که گویای ویژگی‌های یاران امام مهدی علیه السلام هستند، می‌توان یکی از خصوصیات آنان را برخورداری از علم و معرفت دانست. در این دسته از روایات، علم و معرفت بالای یاران مهدی علیه السلام یکی از خصوصیات آنان برشمرده شده است. از مصادیق علم و معرفت آنان شناخت توحید است. در وصف آنان گفته شده است: «آنان خداوند را به حق توحیدش عبادت می‌کنند» (حایری یزدی، ۱۴۲۲: ج ۲، ص ۱۶۵). آنان از نظر علم و معرفت در رتبه‌های بالایی قرار دارند و از جام حکمت الاهی و معرفت دینی به‌طور شایسته سیراب گشته‌اند. امام علی علیه السلام مراتب فضل و کمال علمی آنان را چنین توصیف می‌کند:

پس [در فتنه‌های آخرالزمان] گروهی پاک و مهذب و صیقلی می‌شوند؛ مانند صیقل یافتن شمشیر به دست آهنگر. دیده‌های آنان به نور قرآن جلا داده و تفسیر قرآن گوش‌هایشان را نوازش می‌دهد. هر شامگاه و بامداد جام‌های حکمت می‌نوشند (فیض الاسلام، ۱۳۷۹: ج ۳، ص ۴۵۹).

بر این اساس، جامعه منتظر باید از چنان ظرفیتی برخوردار باشد که بتواند چنین یارانی تربیت کند. قطعاً وجود چنین افرادی در میان منتظران موجب خواهد شد؛ آنان با پذیرش نظم اجتماعی موجود در جامعه منتظر، امنیت اجتماعی را مستحکم سازند و به تبع آن، روحیه مردم در دفاع از ارزش‌های دینی نیز قوی و قوی‌تر گردد. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد: اندیشه مهدویت ← علم و معرفت ← نظم اجتماعی ← دفاع و امنیت

۲. ایمان

«ایمان» یکی دیگر از ویژگی‌های یاران امام مهدی علیه السلام برشمرده شده است. هر اندازه ایمان از استحکام و عمق بیش‌تری برخوردار باشد، به همان میزان موجب استواری دل‌ها در مقابل ناملازمات خواهد شد. در برخی از روایات از این ویژگی یاران آن حضرت به صراحت یاد شده و از آنان به عنوان مؤمنان حقیقی ستایش شده است. امام باقر علیه السلام در وصف آنان می‌فرماید: «بدانید که آن‌ها مؤمنان حقیقی‌اند» (طوسی، ۱۴۱۱: ص ۴۶۵). همین ویژگی موجب شده تا از آنان به عنوان موحدان واقعی که به عمق توحید رسیده‌اند، یاد شود: «فهم الذین وحدوا الله تعالی حق توحیده» (حایری یزدی، ۱۴۲۲: ج ۲، ص ۱۶۵).

بدین جهت در روایتی از قول امام صادق علیه السلام در وصف یاران امام مهدی علیه السلام چنین آمده است: آنان مردانی هستند که دل‌هایشان مانند پاره‌های آهن است. هیچ‌گونه تردید و تزلزل در آن‌ها راه ندارد. در اعتقادشان به خدا، از صخره و سنگ محکم‌ترند و اگر به کوه حمله‌ور شوند آن را از جا برکنند (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۲، ص ۳۰۸).

در برخی از روایات به قوت جسمانی برخاسته از قوت ایمان یاران امام مهدی علیه السلام اشاره شده است. مانند روایتی که در وصف آنان می‌گوید:

دلی مستحکم‌تر از پاره‌های آهن دارند و به هر کدام از آنان، توانایی چهل نفر داده شده است (نعمانی، ۱۴۲۲: ص ۳۱۰).

بنابراین، وجود چنین افرادی در میان منتظران، موجب خواهد شد روحیه‌شان در دفاع از ارزش‌های دینی قوی شود و بی‌تردید وجود این روحیه موجب استحکام امنیت اجتماعی خواهد شد. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد:

اندیشه مهدویت ← ایمان ← نظم اجتماعی ← دفاع و امنیت

۳. معنویت

برخورداری از «معنویت بالا» یکی دیگر از ویژگی‌های یاران امام مهدی علیه السلام است. در این مقوله عبادت و بندگی، شب زنده‌داری، تضرع در پیشگاه خداوند، نماز و روزه، ذکر خدا، تلاوت قرآن، راز و نیاز با خدا، عدم دلبستگی به دنیا و اموری دیگر از این قبیل، معرف معنویت و بنیه معنوی یاران امام مهدی علیه السلام است که در روایات به آن‌ها اشاره شده است. در وصف آن‌ها گفته شده است: «آنان در اطاعت خدا بسیار سخت کوشند؛ مُجِدُّونَ فِی طَاعَتِهِ» (فیض کاشانی، ۱۳۷۱: ص ۲۶۵). آنان از این راه به مراتب بالایی از معنویت می‌رسند. همچنین در وصف آن‌ها گفته شده است:

آنان مردانی هستند که شب‌ها نمی‌خوابند و زمزمه نمازشان چون نغمه زنبوران از کندو به گوش می‌رسد؛ شب‌ها را با شب زنده‌داری سپری می‌کنند؛ و در روز همانند شیر بیشه می‌غرند (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۲، ص ۳۰۸). در دل شب، از خوف و خشیت خداوند ناله‌هایی همچون ناله مادران داغ پسر دیده دارند. آن‌ها شب زنده داران در دل شب و روزه داران در طول روزند (حایری یزدی، ۱۴۲۲: ج ۲، ص ۱۶۵).

وجود چنین روحیه‌ای موجب می‌شود تا آنان به نظم اجتماعی پایبند باشند. دستاورد پایبندی آنان به نظم اجتماعی، امنیت اجتماعی و به تبع آن تقویت روحیه آنان برای دفاع از ارزش‌ها خواهد بود. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد:

اندیشه مهدویت ← معنویت ← نظم اجتماعی ← دفاع و امنیت

۴. تقوا

یکی دیگر از ویژگی‌های یاران امام مهدی علیه السلام پرهیزگاری و طهارت نفسانی آنان است. آنان به دلیل تهذیب و تزکیه نفس، از طهارت و تقوایی ستودنی برخوردار می‌شوند و خود را از انواع فسادها دور نگه می‌دارند. امام حسن عسکری علیه السلام با توجه به این ویژگی، در وصف یاران

امام مهدی علیه السلام می فرماید:

خداوند آن‌ها را با پاکی نطفه و پاکیزگی سرشته و آنان را پاک و پاکیزه کرده است. دل‌هایشان را از آلودگی نفاق پیراسته؛ قلب‌هایشان را از تیرگی اختلاف پاکیزه کرده، و روح و روان‌شان را برای پذیرش احکام دین آماده کرده است. آنان به آیین حق گرویده و در راه اهل حق گام بر می‌دارند (صدوق، ۱۳۷۶: ج ۲: ص ۴۴۹).

بنابراین، یاران مهدی علیه السلام در مسیر پاکی و تقوا گام بر می‌دارند و در راه حق و به دفاع از آن تلاش می‌کنند. شاهد بر آن، پیام سراسر حماسی حضرت امام خمینی علیه السلام به حجاج بیت الله الحرام است که با توجه به معارف مهدوی، آمادگی خود را برای دفاع از اسلام و ارزش‌های برآمده از آن اینچنین بیان می‌کند:

... هیئات که ... منتظران وراثت صالحان، به مرگ ذلت بار و به اسارت غرب و شرق تن در دهند و هیئات که خمینی، در برابر تجاوز دیوسیرتان و مشرکان و کافران به حریم قرآن کریم و عترت رسول خدا و امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و پیروان ابراهیم حنیف ساکت و آرام بماند و یا نظاره‌گر صحنه‌های ذلت و حقارت مسلمانان باشد. من خون و جان ناقابل خویش را برای ادای واجب حق و فریضه دفاع از مسلمانان آماده نموده‌ام و در انتظار فوز عظیم شهادتم. قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها و نوکران آنان مطمئن باشند که اگر خمینی یکه و تنها هم بماند به راه خود که راه مبارزه با کفر و ظلم و شرک و بت پرستی است؛ ادامه می‌دهد و به یاری خدا در کنار بسیجیان جهان اسلام، این پابرنه‌های مغضوب دیکتاتورها، خواب راحت را از دیدگان جهان‌خواران و سرسپردگانی که به ستم و ظلم خویشتن اصرار می‌نمایند سلب خواهد کرد (امام خمینی، ۱۳۸۶: ج ۲۰، ص ۳۱۸-۳۱۹).

بنابراین، اندیشه مهدویت می‌تواند در تولید ارزش‌های مشترک، به‌خصوص در تولید ارزش‌های اخلاقی نقش داشته باشد و با تولید ارزش‌ها، در تحقق نظم اجتماعی کمک کند؛ و از این راه می‌توان به مدلی دست یافت که در تحقق امنیت ملی کمک کند و زمینه‌های دفاع از ارزش‌های برآمده از دین و مهدویت را فراهم سازد؛ زیرا پایبندی مردم به ارزش‌های برآمده از باور به مهدویت، آنان را برای دفاع از آن در مقابل تهدید دشمنان به‌خوبی آماده می‌کند. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد:

اندیشه مهدویت ← تقوا ← نظم اجتماعی ← دفاع و امنیت

کارکرد مهدویت در انسجام اجتماعی و نقش آن در امنیت و دفاع

واژه «انسجام» (Integration)، نوعی هماهنگی همراه با نظم و سیاق را در ذهن متبادر می‌کند (صالحی امیری، ۱۳۹۲: ص ۹۵-۹۸) و با واژه همبستگی مترادف است. وفاق و انسجام، پایه و اساس زندگی اجتماعی است و یکی از نیازهای اصلی و بنیادین جوامع انسانی محسوب می‌شود. «همبستگی اجتماعی» (social solidarity) در لغت، به معنای وحدت، وفاق و وفاداری است که ناشی از علائق، احساسات، همدلی و کنش‌های مشترک است؛ و به زعم آگوست کنت، توزیع دایمی کارهای گوناگون انسان‌ها است که همبستگی اجتماعی را پدید می‌آورد. این امر مستلزم طرد آگاهی و نفی اخلاقی مبتنی بر تقابل و مسئولیت نیست، بلکه دعوت به احراز و کسب این ارزش‌ها و احساس الزام متقابل است (آلن بیرو، ۱۳۷۵: ص ۴۰۰).

همبستگی و انسجام اجتماعی عبارت است از:

مجموعه‌ای از اهداف و ارزش‌های مشترکی که اعضای یک گروه به آن تمایل دارند. این اهداف و ارزش‌ها نقش تعیین کننده‌ای در حیات آن گروه دارد (محرابی، ۱۳۸۷: ص ۲۱).

پیوند و اعتماد عمومی، از عوامل مهم انسجام و همبستگی اجتماعی است. دین و مذهب در ایجاد پیوند و اعتماد عمومی دارای نقش اساسی است. بنابراین، انسجام و همبستگی اجتماعی را می‌توان یکی دیگر از اهداف اجتماعی اندیشه مهدویت به‌شمار آورد. آنچه در این‌جا مهم است بحث و گفت‌وگو در زمینه چگونگی انسجام بخشی و ایجاد همبستگی اجتماعی توسط اندیشه مهدویت است. روشن است وقتی چنین اعتقادی محور تجمیع مردم گردد و مردم بر ارزش‌های آن تکیه کنند، فرهنگ مشترکی پیدا می‌کنند و در نتیجه پیوندشان با همدیگر بیش‌تر می‌شود و به دنبال آن، وفاق و انسجام ایجاد می‌شود و با ایجاد انسجام اجتماعی، مردم برای دفاع از ارزش‌های مشترک آمادگی لازم را پیدا می‌کنند و به تبع آن، امنیت فراگیر در جامعه نهادینه خواهد شد. راهکارهای اندیشه مهدویت در ایجاد انسجام و همبستگی اجتماعی با تأکید بر دفاع و امنیت عبارتند از:

۱. ایجاد باور مشترک

«بینش و اعتقاد مشترک» باورمندان به یک اندیشه، موجب همدلی در میان آنان می‌شود

و این همدلی عامل مؤثری در ایجاد انسجام اجتماعی است؛ زیرا نسبت به سایر عوامل پایدارتر است و به راحتی از بین نمی‌رود. باور به امامت، همانند باور به توحید و معاد و نبوت، از عناصری برخوردار است که در ایجاد و استحکام انسجام اجتماعی می‌تواند کمک کند. بنابراین، در صورتی که اعتقاد به امامت و مهدویت در جامعه به صورت باوری مشترک درآید و اعضای جامعه بر محور آن گردهم آیند، تشتت و پراکندگی نیز از بین خواهد رفت و انسجام اجتماعی به وجود می‌آید؛ زیرا چنین اعتقادی موجب می‌شود عوامل انسجام آفرین، نظیر اعتماد، تعهد و حس مسئولیت‌پذیری در میان باورمندان افزایش یابد و این مؤلفه‌ها نیز موجب انسجام اجتماعی خواهد شد و با ایجاد انسجام اجتماعی، علاوه بر آن که روحیه دفاع از ارزش‌ها در میان مردم تقویت می‌شود؛ امنیت برقرار خواهد شد؛ چه این که اتحاد و انسجام اجتماعی، هم دشمنان بیرون از مرزهای جغرافیایی را متوجه یکپارچگی مردم برای دفاع از ارزش‌های مورد قبول‌شان می‌کند و هم دشمنان داخلی را منکوب می‌سازد. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد:

باور به امامت و مهدویت ← اعتماد، تعهد، مسئولیت‌پذیری ← انسجام اجتماعی ← امنیت و دفاع

۲. ایجاد ارزش‌های مشترک بین باورمندان به امامت و مهدویت

باور به مهدویت موجب می‌شود «ارزش‌های مشترکی» بین معتقدان به آن ایجاد شود. تکیه بر ارزش‌های مشترک از زاویه ایجاد پیوند در میان مردم و از منظر ایجاد اعتماد عمومی می‌تواند در ایجاد انسجام و وفاق، نقش داشته باشد. بنابراین:

تکیه بر ارزش‌ها و شخصیت اخلاقی می‌تواند فصل مشترکی در بین افراد ایجاد کند و موجب شود تا اعتماد میان مردم با همدیگر و مردم با حکومت، که رکن دیگری از انسجام است، به وجود آید؛ زیرا ارزش‌ها ریشه در اعتقادات دارند و برآیند اعتقاداتند و هرچه اعتقادات مردم از استحکام بیشتری برخوردار باشد، به همان میزان تکیه بر ارزش‌ها نیز بیشتر خواهد بود و با تکیه بر ارزش‌ها، اعتماد در بین مردم ریشه‌دارتر و عمیق‌تر می‌شود؛ چنان که نبود اعتماد موجب می‌شود در وفاق اجتماعی خدشه ایجاد شود و به قول باتامور، نبود اعتماد، به‌ویژه از نوع ارزشی و اخلاقی، روابط دوسویه را پرسوء ظن، تیره و بحران‌زا می‌گرداند (نعمت‌اللهی، ۱۳۹۲: ص ۴۳).

روشن است وقتی مردم بر محور باور به مهدویت دور هم جمع شوند و بر ارزش‌های آن

تکیه کنند، زبان و فرهنگ مشترکی می‌یابند و در نتیجه پیوندشان با همدیگر بیش‌تر می‌شود و به دنبال آن وفاق و انسجام ایجاد خواهد شد و با ایجاد وفاق و انسجام، آمادگی مردم برای دفاع از دین و ارزش‌های برآمده از آن بیش‌تر می‌گردد و با چنین آمادگی، امنیت نیز پایدارتر و پایه‌های آن نیز مستحکم‌تر می‌شود. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد:

باور به امامت و مهدویت ← ارزش‌های مشترک ← انسجام اجتماعی ← امنیت و دفاع

۳. ایجاد تعلق عاطفی در بین باورمندان به امامت و مهدویت

«عواطف» و «احساسات» یکی از ابعاد مهم وجود انسان است و از عوامل مهم ایجاد انسجام اجتماعی به‌شمار می‌رود.

احساس تعلق به جمع و اعتماد و دوستی متقابل اجتماعی از مشخصه‌های اصلی همبستگی اجتماعی‌اند و دارای ریشه‌های محکمی در وابستگی عاطفی هستند؛ زیرا وابستگی عاطفی، موجب احساس تعهد می‌شود و علاقه‌های اجتماعی را تشدید می‌کند (نظری، ۱۳۹۰: ص ۲۰-۳۰). طبق آیه: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾...؛ بگو [ای پیامبر! اگر خدا را دوست می‌دارید، از من پیروی کنید تا خدا [هم] شما را دوست بدارد] (آل عمران: ۲۰۰)

از الزامات محبت خداوند، اطاعت از رسول خدا ﷺ است و اطاعت از رسول اکرم ﷺ و اهل‌بیت علیهم‌السلام که مورد تأکید رسول خدا ﷺ است، موجب می‌شود تا آنان در پیروانشان قدرت تأثیرگذاری داشته باشند. چنین قدرتی موجب می‌شود تا پابندی به دستورات و تکالیف دینی و قواعد اخلاقی در میان مردم بیش‌تر شود و این امر موجب انسجام اجتماعی خواهد شد. بنابراین، احساس تعلق عاطفی معتقدان به امام مهدی ﷺ نسبت به آن امام و به همدیگر می‌تواند بر ایجاد انسجام اجتماعی، مؤثر باشد. این فرایند را می‌توان چنین ترسیم کرد:

محبت به امام زمان ﷺ ← الگو قرار دادن امام زمان ﷺ ← پابندی به قواعد اخلاقی
← انسجام اجتماعی ← دفاع و امنیت

۴. ایجاد نظام هنجارهای مشترک

ایجاد «نظام هنجاری مشترک»، یکی دیگر از کارکردهای اجتماعی مهدویت است. «هنجارها»، صورت عملی باورها و ارزش‌ها به‌شمار می‌روند (نظری، ۱۳۹۰: ص ۲۹-۳۰).

بنابراین، در صورتی که مردم به امامت و مهدویت باور داشته باشند و ارزش‌های حاکم بر جامعه نیز بر آن مبتنی باشد؛ لزوماً هنجارهای حاکم بر اجتماع نیز ماهیت مهدوی پیدا خواهند کرد. مراسم و نمادهای مذهبی مرتبط با امام زمان علیه السلام نظیر ادعیه و مناسک مربوط به امام مهدی علیه السلام و اماکن منسوب به آن حضرت و مراسم سالانه در ایام ولادت حضرت مهدی علیه السلام، می‌تواند بر ایجاد انسجام اجتماعی و به تبع آن، بر آمادگی مردم برای دفاع از باورها و ارزش‌های دینی و همچنین بر امنیت افزایی جامعه مؤثر باشند. نمودار ذیل گویای این فرایند است:

باورها و ارزش‌های مهدوی ← هنجارهای رفتاری ← انسجام اجتماعی ← دفاع و امنیت

۵. آیین‌ها و مناسک مذهبی مرتبط با امام مهدی علیه السلام

«آداب و مناسک دینی»، صورت عملی و صبغه شکلی تبلور اعتقادات و اخلاقیات در ادیان مختلف است؛ و یکی از عوامل مهم انسجام اجتماعی محسوب می‌شود. البته اگر این آداب و مناسک به صورت دسته جمعی انجام بگیرند، کارکرد مؤثرتری خواهند داشت. اهمیت این امر تا حدی است که این نکته مورد تأکید جامعه‌شناسان نیز واقع شده است.

دور کیم به پیروی از رابرتسون اسمیت معتقد است بعد مناسکی دین نقش مهمی در تقویت همبستگی اجتماعی دارد؛ زیرا افراد از طریق مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی، اقتدار اخلاقی جامعه را آشکار می‌کنند و احساسات اخلاقی و اجتماعی از همین طریق تقویت و تجدید می‌شود و از همین طریق است که پیوند میان افراد و اعضای جامعه تقویت و تشدید می‌گردد (فصیحی، ۱۳۸۹: ص ۱۳۸-۱۳۹).

بنابراین، اجرای مناسک مذهبی مرتبط با امام مهدی علیه السلام، مانند ادعیه منسوب به آن حضرت، نظیر دعای ندبه و نیز مکان‌های منسوب به ایشان، مانند مسجد جمکران و ایام منسوب به حضرت، مانند نیمه شعبان، از عوامل مؤثر بر ایجاد انسجام اجتماعی به حساب می‌آیند؛ زیرا تشریفات مذهبی یاد شده که مردم را در مواقع مختلف به منظور اجرای آیین‌ها و مناسک و مراسم، گرد هم جمع می‌کنند، صمیمیت و اتحاد را میان مردم ایجاد می‌کنند و انسجام اجتماعی را استحکام می‌بخشند و در نتیجه بر آمادگی مردم برای دفاع از دین و همچنین بر ایجاد امنیت اجتماعی مؤثر خواهند بود. نمودار ذیل این فرایند را گویاست:

آیین‌ها و مناسک و اماکن مهدوی ← اجتماع مردم ← انسجام اجتماعی ← دفاع و امنیت

۶. ایجاد هویت واحد بین اقوام و خرده فرهنگ‌ها

به باور جامعه‌شناسان، «هویت اجتماعی» احساسی است که افراد نسبت به خود دارند و شیوه‌هایی است که به واسطه آن‌ها افراد و جماعات در روابط اجتماعی خود از افراد و جماعات دیگر متمایز می‌شوند. حاصل هویت اجتماعی، برقراری روابط و پیوندهای هویتی و متمایز ساختن نظام‌مند شباهت و تفاوت میان افراد و جماعت‌ها است (صالحی امیری، ۱۳۹۲: ص ۶۱-۶۲).

تکیه بر دین و مذهب یکی از عناصر مهم در ایجاد هویت به‌شمار می‌رود. بنابراین، باور به مهدویت موجب می‌شود، بین اقوام و فرقه‌های مختلف اسلامی و فرهنگ‌های گوناگون، وجوه اشتراکی ایجاد شود و با گرد هم آوردن آن‌ها بر محور این اعتقاد هویت جمعی مسلمین شکل گیرد. علاوه بر آن، باور به امامت با رویکرد شیعی موجب هویت جمعی شیعیان می‌شود و از این جهت، معتقدان به مهدویت از طریق تعقیب ارزش‌های مشترک، و با پیروی از نصوص دینی، متحد و منسجم می‌شوند. انسجام حاصل از این رویکرد، امنیت در جامعه را تضمین می‌کند و مردم، خود را برای دفاع از هویت مشترکشان آماده نگه می‌دارند. به نمودار زیر توجه فرمایید:

باور به مهدویت ← هویت اسلامی و شیعی ← انسجام اجتماعی ← دفاع و امنیت

کارکرد مهدویت در استحکام روابط اجتماعی و نقش آن در امنیت و دفاع

تنظیم روابط مردم با همدیگر، یکی از مباحث مهم جامعه‌شناسی است. بر این اساس، «ارتباط» جریانی است که طی آن، دو نفر یا بیش‌تر به تبادل افکار، دیدگاه‌ها، احساسات و عقاید خود می‌پردازند. چارلز کولی، ارتباط را مکانیسمی می‌داند که از خلال آن روابط انسان‌ها برقرار می‌شود و گسترش می‌یابد. فرایند ارتباط بین انسان‌ها با استفاده از نمادهایی چند صورت می‌گیرد. این نمادها به هر صورت یا هر شیوه‌ای که نمود یابد، حامل پیام انسانی به انسان دیگر یا انسان‌هایی به انسان‌های دیگرند (ساروخانی، ۱۳۹۵: ص ۲۰-۲۱). در تعریف «روابط اجتماعی» گفته شده است:

گرد آمدن اشخاص حول محور باور و اندیشه خاصی که به فعالیت اجتماعی مشترکی می‌پردازند و از فردیت خارج می‌شوند و به جامعه می‌پیوندند و اهداف مشترکی را دنبال می‌کنند؛ می‌توان روابط اجتماعی نامید (مالک بن نبی، ۱۳۵۹: ص ۴۰).

جامعه اسلامی در پرتو اندیشه متعالی و حیانی، در ابتدای تکون خویش توانست انسجام و وفاق را در جامعه مدینه مستحکم و روابط اجتماعی قوی‌ای را پایه‌ریزی کند؛ زیرا «دین» با ایجاد رابطه روحی میان خدا و انسان، رابطه اجتماعی را تقویت می‌کند و مؤمنان را به صورت اجتماعی واحد در می‌آورد.

بنابراین، دین را باید در عداد یکی از عوامل مهم در ایجاد رابطه اجتماعی برشمرد. تکیه بر باورهای مشترک دینی و یا مذهبی می‌تواند افراد و گروه‌های پراکنده را بر محور باورهای مشترک گرد هم آورد و هویت جمعی ایجاد کند. بر این اساس، عقاید، باورها، ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای برآمده از دین، نقش مهمی در استحکام روابط اجتماعی دارند. «اعتقاد به مهدویت»، یکی از این باورهای مشترک در جامعه اسلامی است. اندیشه مهدویت از زوایای مختلف می‌تواند در تنظیم روابط اجتماعی و مستحکم ساختن آن، نقش داشته باشد. اینک به برخی از مهم‌ترین آن راهکارها اشاره می‌شود:

۱. از منظر باور به ظهور منجی موعود

یکی از عوامل مؤثر بر استحکام روابط بین مردم، باور به ظهور منجی موعود است. این باور مؤلفه مشترک همه ادیان به حساب می‌آید و می‌تواند همه مردم را بر محور خود جمع کند و شبکه روابط اجتماعی بین الادیانی را ایجاد و زندگی مسالمت‌آمیز پیروان ادیان را پیشنهاد کند. ایجاد امنیت اجتماعی از آثار مهم این باور به حساب می‌آید. فرایند مذکور در نمودار ذیل ترسیم شده است:

باور به منجی موعود ← انسجام اجتماعی ← دفاع و امنیت

۲. از زاویه باور به مهدویت اسلامی

این باور می‌تواند بین پیروان مختلف مذاهب اسلامی شبکه اجتماعی مستحکمی ایجاد کند و به استحکام روابط اجتماعی مسلمانان با یکدیگر بینجامد. از آثار این شبکه اجتماعی، علاوه بر امنیت فراگیر، ایجاد انگیزه لازم در میان مسلمانان برای دفاع از ارزش‌های برآمده از این باور است. در واقع این باور می‌تواند وحدت و انسجام اجتماعی را در میان مسلمانان محکم سازد و آنان را بر محور خود جمع کند. به این نمودار توجه کنید:

باور به مهدویت اسلامی ← انسجام اجتماعی ← دفاع و امنیت

۳. از منظر باور به مهدویت شیعی

باور به مهدویت با رویکرد شیعه می‌تواند از زوایای گوناگون بر تنظیم روابط اجتماعی جامعه شیعه مؤثر باشد، مانند:

الف) از زاویه باور به اصل امامت و رهبری امام مهدی علیه السلام

طبق یک اصل کلی، اعتقاد به رهبر و پذیرش رهبری او، موجب انسجام و وحدت اجتماعی و به دنبال آن موجب استحکام روابط اجتماعی می‌شود. با توجه به این نکته، اعتقاد امامیه به وجود امام مهدی علیه السلام به عنوان رهبری که در قید حیات و بر اعمال مردم ناظر است؛ موجب می‌شود جامعه منتظر، خود را همواره در سایه رهبری او ببیند و پیوسته در حفظ روابط اجتماعی خود بکوشد و برای تحقق این هدف، نیروهایی را تربیت کند و قدرت لازم را به دست آورد؛ زیرا اعتقاد به وجود امام زمان علیه السلام می‌تواند مایه انسجام، وحدت، امید و تحرک در مردم باشد و مردم، یکدل و یکصدا در مسیر اهداف بلند آن حضرت حرکت کنند. این باور انسجام و همبستگی و استحکام روابط اجتماعی را به دنبال خواهد داشت.

ب) از زاویه انتظار

طبق رویکرد شیعی، در عصر غیبت، انتظار ظهور، محور انتظام‌بخش همه معتقدان به ظهور است. این باور همه مردم را بر محوری واحد گرد هم جمع می‌کند؛ زبان مشترکی میان آنان به وجود می‌آورد و انسجام و وفاق را در جامعه ایجاد می‌کند و نیز موجب استحکام روابط اجتماعی می‌شود.

ج) از زاویه حضور مردم در مکان‌های منسوب به حضرت ولی عصر علیه السلام

یکی دیگر از عوامل مؤثر بر استحکام روابط اجتماعی در جوامع شیعی، حضور پر شور مردم در مکان‌های منسوب به حضرت ولی عصر علیه السلام است. این حضور از دو زاویه بر ایجاد انسجام و تقویت شبکه روابط اجتماعی مؤثر است:

اول: این حضور استحکام جامعه‌پذیری مهدوی را موجب می‌شود؛ زیرا مردم با هدف اجرای عبادت در آن مکان‌های مقدس جمع شوند و با خواندن دعاهای مخصوص به نیایش می‌پردازند و بر معرفت خویش نسبت به امام زمان علیه السلام می‌افزایند. این امر موجب می‌شود، جامعه‌پذیری مهدوی تقویت گردد و یکی از آثار جامعه‌پذیری مهدوی، اتحاد و انسجام و به

تبع آن، ایجاد روابط اجتماعی است. در حقیقت بین جامعه‌پذیری و ایجاد روابط اجتماعی رابطه متقابل وجود دارد. بنابراین، هر چه بر جامعه‌پذیری مهدوی تأثیر داشته باشد، به همان میزان بر ایجاد شبکه روابط اجتماعی نیز تأثیر خواهد داشت.

دوم: حضور در این مکان‌ها موجب می‌شود مردم از حال یکدیگر و مشکلات همدیگر بیش‌تر آگاه شوند و این آشنایی، انس و الفت بیش‌تری بین مردم ایجاد می‌کند و طبعاً در استحکام روابط اجتماعی مؤثر خواهد بود.

د) از جهت حضور مردم در مراسم دعا‌های منسوب به امام زمان علیه السلام و توسل‌های دسته جمعی به آن حضرت

یکی دیگر از عوامل مؤثر بر ایجاد انسجام و روابط اجتماعی، حضور مردم در مراسم دعا‌های منسوب به امام زمان علیه السلام است. این مراسم از دو منظر بر ایجاد انسجام و تقویت شبکه روابط اجتماعی مؤثر است:

اول: حضور در این مراسم موجب جامعه‌پذیری مهدویت می‌شود و فرهنگ انتظار را میان افراد تقویت و نهادینه می‌کند؛ زیرا تأمل و تدبیر در این دعاها، معرفت و شناخت ما را به امام زمان علیه السلام کامل‌تر می‌کند؛ تا جایی که به آن حضرت نیاز بیش‌تری احساس می‌کنیم. لذا با برپایی این مراسم و شرکت در آن، فرهنگ انتظار، در وجود افراد نهادینه می‌شود و از این رهگذر زمینه اصلاح فرد و جامعه، فراهم می‌گردد. گفته شد یکی از آثار جامعه‌پذیری مهدوی، اتحاد و انسجام و به تبع آن ایجاد روابط اجتماعی است. بنابراین، هر چه بر جامعه‌پذیری مهدوی تأثیر داشته باشد، به همان میزان بر ایجاد شبکه روابط اجتماعی نیز تأثیر خواهد داشت.

دوم: حضور در این مراسم موجب می‌شود در بین مردم انس و الفت بیش‌تری به وجود آید و موجب می‌گردد مردم از حال همدیگر بیش‌تر اطلاع یابند و در رفع مشکلات یکدیگر بکوشند. این رویکرد نیز موجب استحکام روابط اجتماعی خواهد شد.

با استحکام روابط اجتماعی، آمادگی مردم برای دفاع از ارزش‌های دینی بیش‌تر می‌شود و در سایه آن، دشمنان از تعرض به مملکت اسلامی نا امید خواهند شد و در نتیجه امنیت پایدار به وجود می‌آید. نمودار ذیل را ملاحظه کنید:

باور به مهدویت شیعی ← تحکیم روابط اجتماعی ← دفاع و امنیت

کارکرد مهدویت در تقویت قدرت اجتماعی و نقش آن در امنیت و دفاع

یکی دیگر از اهداف اجتماعی اندیشه مهدویت، «تقویت قدرت اجتماعی» است. «قدرت» در لغت به توانستن، توانایی داشتن، توانایی، نیرو، توانایی انجام دادن کاری یا ترک آن معنا شده (عمید، ۱۳۶۳: ص ۸۱۱)؛ و در تعریف اصطلاحی آن آمده است: «قدرت را می‌توان به معنای پدید آورنده آثار مطلوب تعریف کرد» (مطهری نیا، ۱۳۷۸: ص ۶۸).

تنوع قدرت اجتماعی به قدرت اقتصادی، سیاسی، نظامی، دینی و فرهنگی بستگی دارد و متناسب با اهداف، قوا و استعدادها، گرایش‌ها و اعمال و رفتار آن خواهد بود (اسکندری، ۱۳۸۱: ص ۵۶).

دین و فرهنگ دینی، یکی از ارکان مهم قدرت اجتماعی به حساب می‌آید. این امر مورد توجه جامعه‌شناسان نیز می‌باشد. آنان نقش دین را علاوه بر تنظیم رفتار فردی، در برانگیختن احساس اشتراک و وحدت اجتماعی و نقش مناسک دینی را در زمینه استحکام اشتراک اجتماعی مهم می‌دانند (همیلتون، ۱۳۷۷: ص ۱۷۰). علاوه بر مناسک، برخی از دستورات اخلاقی دین، نظیر صله ارحام، دیدار با دوستان و عیادت از بیماران، می‌تواند بر استحکام قدرت اجتماعی مؤثر باشد. بنابراین، دین قادر است نقش مهمی بر قدرت اجتماعی داشته باشد. نقشی که اندیشه مهدویت در تعالی فرهنگ دینی دارد می‌تواند در ابعاد مختلف بر ایجاد و تقویت قدرت اجتماعی تأثیر داشته باشد. این اندیشه از سویی موجب استحکام باورهای دینی می‌شود و با تعالی و تقویت دین‌داری قدرت اجتماعی نیز تقویت خواهد شد. از سوی دیگر، موجب تعالی ارزش‌های اخلاقی می‌شود و با مستحکم شدن این ارزش‌ها در جامعه، قدرت اجتماعی نیز تقویت می‌گردد و از طرف دیگر، موجب بروز و ظهور هنجارها و رفتارهای برآمده از هنجارهای دینی می‌شود. پر واضح است که با تثبیت هنجارهای برآمده از معارف مهدوی در جامعه، قدرت اجتماعی نیز تقویت خواهد شد. بنابراین، اندیشه مهدویت در عرصه‌های مختلف فکری، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی وارد می‌شود و می‌تواند بر تقویت قدرت اجتماعی و به تبع آن، در ایجاد امنیت و تقویت روحیه دفاع در مردم، نسبت به ارزش‌های مختلف، به خصوص ارزش‌های دینی کمک کند. مهم‌ترین راهکارهای اندیشه مهدویت در ایجاد و استحکام قدرت اجتماعی را می‌توان به قرار ذیل بر شمرد:

۱. در بعد دین باوری

تقویت ابعاد دینداری یکی از کارکردهای اندیشه مهدویت است. مهدویت با اندیشه امامت گره خورده، بنابراین اجرای دستورات و تکالیف دینی و نقشی که امام در تبیین و تفسیر دین دارد، می‌تواند بر چگونگی دین‌داری باورمندان به امامت و مهدویت تأثیرگذار باشد؛ مثلاً نقش نظارتی امام بر احوال افراد باور به مقوله عرضه اعمال بر امام علیه السلام (کلینی، ۱۳۶۷: ج ۱: ص ۲۱۹)، در این باره بسیار مؤثر خواهد بود و نقش مهمی در پویایی و بالندگی دین‌باوری منتظران دارد. با عنایت به این مطلب در دعاهای مرتبط با امام زمان علیه السلام یکی از ویژگی‌های منتظران معرفت و شناخت عمیق آنان نسبت به خداوند و نبوت و حجت‌الاهی معرفی شده است (نعمانی، ۱۴۲۲: ص ۱۶۶).

با توجه به اهمیت این مطلب، در روایات مختلف، به ویژگی‌های منتظران اشاره شده است. نظیر این روایت:

یاران امام عصر علیه السلام در بعد عبادت فردی و خودسازی، از راز و نیازهای شبانه برخوردارند و عاشقانه با پروردگار خویش نجوا می‌کنند و در بعد عبادت اجتماعی، دارای قلبی محکم و از شجاعت مثال زدنی برخوردارند (مفید، ۱۴۱۳: ص ۲۰۸).

در روایت دیگر با تأکید بر این مطلب در وصف یاران امام عصر علیه السلام آمده است: آنان در عبودیت و بندگی و اطاعت خدا بسیار سخت کوشند» (صدوق، ۱۳۵۹: ج ۱، ص ۲۶۸).

اندیشه مهدویت بر استحکام باورها و ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری بر آمده از دین اسلام تأکید دارد. بر تقویت بعد دین‌داری تأثیرگذار است و با استحکام و تقویت بعد دین‌داری، به تقویت قدرت اجتماعی کمک خواهد کرد و تقویت قدرت اجتماعی، علاوه بر این که به ایجاد امنیت پایدار کمک می‌کند، روحیه مردم را برای دفاع از ارزش‌های دینی تقویت می‌کند. فرایند مذکور در نمودار ذیل ترسیم شده است:

مهدویت ← تقویت دین‌داری ← قدرت اجتماعی ← دفاع و امنیت

۲. در بعد سیاسی و اجتماعی

گفته شد اندیشه مهدویت از ظرفیت‌های مطلوب در زمینه‌های گوناگون اعتقادی و اخلاقی و سیاسی و اجتماعی برخوردار است و آمادگی جامعه در حوزه‌های مختلف اعتقادی و

فکری، اخلاقی و تربیتی، فرهنگی و اجتماعی و سیاسی را سبب می‌گردد. «آگاهی سیاسی و اجتماعی» یکی از ابعاد آن است. این ویژگی موجب می‌شود در جامعه منتظر تغییر به وجود آید و از این رهگذر جامعه منتظر شاهد آثار مطلوب آن خواهد بود. ضرورت آگاهی سیاسی و اجتماعی نسل منتظر را از چند زاویه می‌توان اثبات کرد:

۱-۲. به زاویه ویژگی یاران امام علیهم‌السلام

ویژگی یاران امام عصر علیه‌السلام یکی دیگر از راه‌های اثبات آگاهی سیاسی و اجتماعی در جامعه منتظر است. به این مطلب در روایاتی چند اشاره شده است؛ از جمله در این روایت: یاران امام عصر علیه‌السلام در بعد عبادت فردی و خودسازی، از راز و نیازهای شبانه برخوردارند و در بعد عبادت اجتماعی، دارای قلبی محکم و از شجاعت مثال زدنی برخوردارند (مفید، ۱۴۱۳: ص ۲۰۸).

در این روایت تصریح شده است یاران امام مهدی علیه‌السلام مانند شیر دارای عنصر شجاعتند و قلبشان همانند پاره‌های آهن محکم است: «لِيُوثُّ بِالنَّهَارِ كَأَنَّ قُلُوبَهُمْ زُبْرُ الْحَدِيدِ» چنین شجاعتی برخاسته از بینش قوی و بصیرت بالای آنان است. از این ویژگی که برای یاران گفته شده است، می‌توان برداشت کرد که جامعه منتظر می‌تواند با ایجاد تغییر، افرادی را با چنین ویژگی‌هایی تربیت کند و آثار مطلوبی از خود بر جای گذارد و این نشانه قدرت اجتماعی در جامعه منتظر است.

۲-۲. به لحاظ روی آوردن فتنه‌ها در آخر الزمان:

یکی از ویژگی‌هایی که در روایات ملاحم و فتن به آن اشاره شده، این است که جامعه در آستانه ظهور، دچار فتنه‌ها و گمراهی‌های فراوانی می‌شود. اهمیت این امر موجب شده تا در روایات ملاحم و فتن به آن تأکید شود. در آن روایات تصریح شده است که جامعه در آستانه ظهور، دچار فتنه‌ها و گمراهی‌های فراوانی می‌شود. و گستردگی آن را در حدی دانسته‌اند که همه جا را فرا خواهد گرفت (همان: ص ۵۱).

اعتقاد به امامت و مهدویت، از آن رو که بینش درست و صحیحی به مردم می‌دهد، می‌تواند عامل مهمی برای در امان ماندن آنان از انحراف و فتنه باشد و منتظران را از افتادن در دام انحراف و فتنه حفظ کند؛ زیرا با شناخت و معرفت درستی که از امامت به وجود می‌آید،

به مردم کمک می‌کند تا در شناخت جریان‌های انحرافی، دارای بصیرت کافی باشند و براحتی در دام آنان نیفتند.

۳-۲. به جهت هجوم انحرافات به جامعه

یکی دیگر از ویژگی‌های جوامع در آستانه ظهور، هجوم انواع کجی‌ها و انحرافات به آن است. روایاتی که بیانگر وضعیت فکری، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی، دینی و معنوی جوامع در آستانه ظهورند، به این واقعیت اشاره کرده‌اند. فردی از امام باقر علیه السلام از زمان ظهور قائم علیه السلام پرسید. امام علیه السلام در پاسخ این پرسش، آمدن قائم علیه السلام را به گسترده شدن برخی از انحرافات اخلاقی منوط دانست و به چند انحراف مهم در این زمینه اشاره کرد (صدوق، ۱۳۵۹: ج ۱، ص ۳۳۱). از طرفی، یاران امام عصر علیه السلام و منتظران ظهور در همین جوامع تربیت می‌شوند. پس ضروری است به ابعاد مختلف تربیت منتظران توجه شود تا یاران و منتظران واقعی تربیت شوند. تربیت در بعد سیاسی و اجتماعی یکی از ابعاد مهم آن به‌شمار می‌رود که با وجود آن، افراد از انحراف مصون خواهند شد و با چنین تربیتی بر قدرت اجتماعی افزوده می‌شود و به تبع آن، امنیت پایدار به وجود می‌آید و روحیه مردم برای دفاع تقویت می‌شود. نمودار ذیل گویای فرایند مذکور است:

مهدویت ← بصیرت سیاسی و اجتماعی ← قدرت اجتماعی ← دفاع و امنیت

۳. در بعد اقتصادی

«کارکرد اقتصادی»، یکی دیگر از کارکردهای اندیشه مهدویت است که می‌تواند بر تقویت قدرت اجتماعی جامعه عصر غیبت مؤثر باشد. کارکرد اقتصادی مهدویت در عصر غیبت را می‌توان از راه اموالی که در دین اسلام برای مقام نبوت و امامت قرار داده شده است ارزیابی کرد. از دیدگاه شیعه، اموالی مانند انفال و خمس با شرایط خاص، مختص پیامبر صلی الله علیه و آله و امام معصوم علیه السلام است. یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله در زمان خودش و امام معصوم علیه السلام نیز در زمان خودش، به حکم این که حاکم مسلمین هستند، این اموال را در راه خدا و در مسیر مصالح عمومی صرف می‌کنند. در زمان غیبت نیز به اعتبار نیابت فقهای جامع‌الشرایط از امام زمان علیه السلام؛ لازم است این اموال در اختیار فقیه جامع‌الشرایط قرار گیرد تا در مسیر مصالح عمومی، چون تبلیغ دین و امور عام‌المنفعه و دستگیری از ضعفا و مستمندان صرف شود.

بنابراین، می‌توان گفت وجود چنین اموالی در جامعه منتظر که در اختیار فقیه جامع شرایط است، موجب تقویت قدرت اقتصادی جامعه و به تبع آن موجب تقویت قدرت اجتماعی خواهد شد؛ زیرا چون قدرت اقتصادی، یکی از عناصر قدرت اجتماعی به حساب می‌آید و در نتیجه بر مؤلفه‌های امنیت و دفاع نیز دارای تأثیر مستقیم است. در واقع هر چه توان اقتصادی حاکم اسلامی و رهبری جامعه عصر غیبت بیش‌تر باشد به‌همان میزان بر قدرت اجتماعی نیز افزوده می‌شود و بر حوزه‌هایی مانند امنیت و دفاع نیز تأثیرگذار خواهد بود. نمودار ذیل گویای فرایندی است که ذکر شد:

مهدویت ← کارکرد اقتصادی ← قدرت اجتماعی ← دفاع و امنیت

نتیجه‌گیری

عوامل مختلفی می‌توانند در توانمندسازی نظام اجتماعی و به تبع آن در ایجاد امنیت و تقویت روحیه دفاع مردم از ارزش‌های مختلف، به‌خصوص ارزش‌های دینی نقش داشته باشند. اندیشه مهدویت از این زاویه اهمیت و جایگاه ممتازی در حوزه‌های فردی و اجتماعی، آثار و پیامدهایی دارد که در پویایی و توانمندسازی جامعه عصر غیبت می‌تواند نقش داشته باشد و کارکرد در این حوزه از کارکردهای مهم این اندیشه به حساب می‌آید. مهم‌ترین کارکردهای اندیشه مهدویت در ساحت نظام اجتماعی عصر غیبت، ناظر به ایجاد امنیت و تقویت روحیه دفاع در مردم عبارتند از:

۱. کارکرد در ساحت نظم اجتماعی: برخی از راهکارهای مهدویت در این حوزه عبارتند از: الف) ارزش‌های نفسانی و اخلاقی برآمده از الگوی عدالت مهدوی؛ ب) ارزش‌های اقتصادی و سالم سازی روابط اقتصادی؛ ج) ارزش‌های سیاسی و اجتماعی.
۲. کارکرد در ساحت انسجام و همبستگی اجتماعی: برخی از راهکارهای مهدویت در این حوزه عبارتند از: الف) تکیه بر ارزش‌های مشترک؛ ب) ایجاد هویت مشترک بین پیروان ادیان و مذاهب؛ ج) تکیه بر ارزش‌های مشترک بین باورمندان به امامت و مهدویت؛ د) ایجاد نظام هنجارهای مشترک.
۳. کارکرد در ساحت استحکام روابط اجتماعی: مهم‌ترین راهکارهای مهدویت در این حوزه عبارتند از: الف) از جهت باور به ظهور منجی موعود؛ ب) از بعد انتظار؛ ج) از زاویه بزرگداشت یاد و نام امام زمان علیه السلام.

۴. کارکرد در ساحت قدرت اجتماعی: مهم‌ترین راهکارهای مهدویت در ایجاد و استحکام قدرت اجتماعی عبارتند از:

الف) در بعد دین باوری: مهدویت با تاکید بر باورها و ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری بر آمده از دین اسلام، بر تقویت بعد دین‌داری تأثیرگذار است و می‌تواند قدرت اجتماعی را تقویت کند و این رویکرد به امنیت پایدار منجر شود.

ب) در بعد سیاسی و اجتماعی: ضرورت آگاهی سیاسی و اجتماعی نسل منتظر از جهات ویژگی یاران امام علیه السلام، به لحاظ روی آوردن فتنه‌ها در آخر الزمان و به لحاظ هجوم انحرافات به جامعه قابل توجه است.

ج) در بعد اقتصادی: به باور شیعه اموالی چون انفال و خمس که در عصر غیبت در اختیار مجتهد جامع‌الشرایط است، می‌تواند در ایجاد قدرت اقتصادی و به تبع آن، بر ایجاد و تقویت قدرت اجتماعی مؤثر باشد و از این رهگذر قدرت امنیت و دفاع اجتماعی تضمین گردد.

منابع

قرآن کریم.

۱. ابن منظور، محمد بن مكرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*، بيروت، دار صادر.
۲. اسکندری، محمدحسین (بهار ۱۳۸۹). «کالبدشناسی مفهوم قدرت»، روش شناسی علوم انسانی، شماره ۳۰.
۳. اسکیدمور، ویلیام (۱۳۸۵). *تفکر نظری در جامعه‌شناسی*، جمعی از مترجمان، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۴. آلن بیرو (۱۳۷۵). *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه: باقر ساروخانی، تهران، نشر کیهان.
۵. چلبی، مسعود (۱۳۸۲). *جامعه‌شناسی نظم*، تهران، نشرنی.
۶. حایری یزدی، علی (۱۴۲۲ق). *إلزام الناصب فی إثبات الحجة الغائب*، بیروت، مؤسسة الأعلمی.
۷. خمینی، روح الله (۱۳۸۹). *صحیفه امام*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۸. ساروخانی، باقر (۱۳۷۵). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۹. صالحی امیری، سید رضا (۱۳۹۲). *امنیت اجتماعی*، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۱۰. _____ (۱۳۸۹). *انسجام ملی و تنوع فرهنگی*، تهران، پژوهشگاه تحقیقات استراتژیک.
۱۱. صبحی صالح، (۱۴۱۴ق). *نهج البلاغه*، قم، هجرت.
۱۲. صدوق، محمد (۱۳۷۶). *الامالی*، تهران، کتابچی.
۱۳. _____ (۱۳۵۹). *کمال الدین و تمام النعمه*، محقق: علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۴. طوسی، محمدبن الحسن (۱۴۱۱ق). *الغیبه*، قم، دار المعارف الإسلامیه.
۱۵. عمید، حسن (۱۳۶۳). *فرهنگ فارسی عمید*، تهران، امیر کبیر.
۱۶. فصیحی، امان الله (۱۳۹۱). *نقد تبیین کارکردی دین*، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۱۷. _____ (بهار ۱۳۸۹). «بررسی کارآمدی نظریه کارکردگرایی»، مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره ۲.
۱۸. فیض کاشانی، محسن (۱۳۷۱). *نوادر الأخبار فیما يتعلق بأصول الدین*، تحقیق: مهدی انصاری قمی، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۹. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۷). *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۲۰. مالک بن نبی (۱۳۵۹). *شبكة روابط اجتماعی*، ترجمه: جواد صالحی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۲۱. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). *بحار الانوار*، تحقیق: یحیی العابدی، بیروت، مؤسسه الوفاء.
۲۲. محرابی، علیرضا (۱۳۸۷). *بررسی و تبیین مبانی و مؤلفه‌های انسجام ملی*، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
۲۳. مطهری‌نیا، مهدی (۱۳۷۸). *تبیینی نوین بر مفهوم قدرت در سیاست و روابط بین‌الملل*، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
۲۴. مفید، محمدبن محمد (۱۴۱۳ق). *الاختصاص*، قم، کنگره شیخ مفید.
۲۵. نظری، عبدالله (تابستان ۱۳۹۰). *انسجام اجتماعی از منظر قرآن کریم*، دو فصلنامه: پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، شماره ۵، سال دوم.
۲۶. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۴۲۲ق). *الغیبه*، تحقیق: فارس حسون کریم، قم، انوارالهدی.
۲۷. نعمت‌اللهی، زهرا (تابستان ۱۳۹۲). «*بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی*»، فصلنامه علمی پژوهشی: مدیریت نظامی، شماره ۵۰، سال سیزدهم.
۲۸. ورسلی، پیتتر (۱۳۸۸). *نظریه‌های جامعه‌شناسی نظم*، مترجم: سعید معیدفر، تهران، جامعه‌شناسان.
۲۹. همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). *جامعه‌شناسی دین*، مترجم: محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران، نشر تبیان.